

Nana Kutsia

Marine Turava

Georgia, Tbilisi

Sokhumi State University

Transformation/Metamorphosis of Enigma/Paradigm of A Serpent in Literary Texts

“A Serpent” is an ancient enigma/paradigm.

A lot of times it was reflected in different artistical fields (music, painting, literature, plastic art...).

Artists shared traditional interpretation generally, but in Georgian literature there are texts reflecting different position of writers.

We have studied an interesting process and result of transformation of a serpent into “a kind being” in the following compositions:

1. the position fixed in untitled folk text found by a researcher Grigol Kiknadze (text of the Middle Ages);

2. a passage of hagiographical text by Giorgi Merchule “Saint Grigol Khandzteli Life” (ninth-tenth centuries);

3. a final episode of Vazha-Phshavela`s poem “Bakhtrioni” (nineteenth century);

4. a concept of Otar Chkheidze`s novel “Amaghleba” (“Rise”).

Each of the mentioned texts is a literary reflection of concret historical epoch and concepts as well as Rustaveli credo – “Devil is defeated by Kind.”

A serpent changes/reverts its nature created by the Lord God (“God looked at everything, He had made, and He was very pleased with what He saw” (Genesis 1, 31), because everything was kind.

“The huge dragon was thrown out – that ancient serpent named the Devil or Satan, that deceived the whole world” (Revelation 12, 9).

The serpent is transformed – it is kind again – as well as in the beginning of Ages.

Its name is “The Kind Serpent” again as the first christians called Jesus (Tertullian) who expiated the sin... “The last enemy to be defeated will be Death” (1 Corinthians 15, 26) (Zurab Kiknadze, “The End of “Bakhtrioni”).

This unbelievable metamorphosis is reflected in folklore, hagiography, neo-romanticism/ modernism as well as in postmodernism. An inspirator of transformation/metamorphosis is an innocent and brave human being (Saint Grigol Khandzteli, Lukhum, Ghvtiso).

Key words: “A Serpent”, transformation/metamorphosis, enigma.

ნანა კუცია

მარინე ტურავა

საქართველო, თბილისი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ენიგმა „უხსენებლის“ ტრანსფორმაცია მხატვრულ ტექსტში

მხატვრული ლიტერატურა აქტიურად იყენებს ფოლკლორს, მატთანებს, წანამძღვარ ტექსტებს და ამ უსაზღვრო და უღრმესი სივრცის ინტერპრეტაციით ახალ მხატვრულ რეალობას ქმნის. გამონაკლისი არც პოსტმოდერნიზმია.

1986 წელს შექმნილ რომანში „ამაღლება“ ოთარ ჩხეიძე პოსტმოდერნისტული ტექსტის ღერძად, ხერხემლად ბიბლიურ, ფოლკლორულ, მითოლოგიურ-ესქატოლოგიურ და მხატვრული ლიტერატურისეულ (ვაჟას „ბახტრიონი“) სქემას იმეორებს – გველის ბუნების აღწერა (ბიბლია)-ტრანსფორმირების (ფოლკლორი, ვაჟა) უაღრესად საინტერესო ფენომენს.

თავად ავტორი რომანისათვის წარმძღვარებულ წინასიტყვაობაში წერს: „ამაღლება“ მეთექვსმეტე თხზულებად იგულისხმება რომანების რკალისა „მატიანე ქართლისა.“ ეს თხზულებანია: „ზორიაცი“, „ცხრაწყარო“, „ტინის ხიდი“, „ჯეგირი“, „ბურუსი“, „მეჩეჩი“, „ცთომილნი“, „აღმართ-დაღმართი“, „კვერნაქი“, „ნაკრძალი“, „ლანდები“, „გამოცხადებაი“, „ჩემი სავანე“, „ვენეციური ჭადი“, „მთაგრეხილი“, „ამაღლება“, „არტისტული გადატრიალება“, „თეთრი დათვი.“

მეტს ვეღარ შევძლებ. თავიდან ოცდახუთ რომანად იყო ჩაფიქრებული „მატიანე ქართლისა“... მაშინ ბოლო ორ რომანს („არტისტული გადატრიალება“ და „თეთრი დათვი“) ვერც გავითვალისწინებდი. რაც გავითვალისწინე, ისიც ვერ მოვასწარი – ჟამი

იდგა ვერაგი, ულმოზელი, ნამდვილი ჟამი – გამანადგურებელი რწმენისა, ზნეობისა, ადამიანობისაი... რაც იყო, იყო, რაც არის, ეს არის – 18 რომანი, 25-ის ნაცვლად... გამოტოვებულია ბევრი ტრაგიკული ეპიზოდი, ბევრი უმწვავესი მოვლენა, მაგრამ, რაც უნდა იყოს, მაინც მართლადაა დახატული ეგრეთ წოდებული საბჭოთა საქართველო, რაც შეიძლებოდა მართლადა“ (ჩხეიძე 2009: 2).

ამ ტექსტებს ემატება „ბერმუდის სამკუთხედი“, „2001 წელი“, „მორჩილი“, „ლაზერშოუ“, ასევე „რომანი და ისტორია“ (ვახილი ბარნოვი), და „იტალიური დღიურები ზაირონისა“ – ესეც ოცდაოთხწიგნიანი ციკლი რომანებისა.

რომანის სიუჟეტური ქარგა ლაპიდარულად ასე წარმოდგება:

მეოცე საუკუნის მიწურულს დედაქალაქს გამორიდე-ბულნი სოფელს, ამაღლების მიტოვებულ, ნახევრადდანგრეულ ტაძარს მოაშურებენ ნესტანი, გვარამი და ხვთისო.

დიდებული ფერმწერის, ყალმის დიდოსტატის – ქაშუეთისა და „ქიმერიონის“ ფრესკათა ოსტატის (იგულისხმება ქართული მოდერნიზმის მეტრი ლადო გუდიაშვილი) მოწაფე – გვარამი, მამის ძიძიშვილს (ხვთისო) და ულამაზეს, უსათნოეს მეუღლესთან (ნესტანთან) ერთად ეგზისტენციურ არჩევანს აკეთებს – ბიბლიური მართას გზას (ამაო ამსოფლიურ „მიმოდარუნვას“ – ამ სიტყვითაა კონსტატირებული ახალ აღთქმაში მუდმივი ამსოფლიური ფუსფუსი) განერიდება და მარიამისეულს აირჩევს (როგორც მაცხოვარი ბრძანებს, მარიამმა უკეთესი გზა აირჩია, რომელიც არ წაერთმევა მას).

გვარამი მთაში მიკარგული ტაძრის ფრესკათა აღდგენის „საღმრთო შურით“ აღივსო. მოგვაგონდება პასაჟები ქრესტომათიული ტექსტიდან, გრიგოლ ხანძთელის მაღალი მოწოდების განმსაზღვრელი: „განიზრახა ფარულად სივლტოლავი თვისით ქვეყანით საღვთოთა წოდებითა“ და თავად ხანძთელისა და მისი მოწაფეების „საღმრთოი შური მონასტერთა შენებისაი“ (მერჩულე 1987: 529).

სწორედ უფლისმიერ (მო)წოდებად აღიქმება და გაიაზრება ამაღლების ტაძრისაკენ სვლა, ლაპიდარულ ფრაზად დაწნეხილი (ოთარ ჩხეიძე მაქსიმათა დიდოსტატია): „ამაღლებამდის უნდა ამაღლებულიყო“ (ჩხეიძე 2009: 242) – გვარამისა და ხვთისოს ყოფიერების უზუსტესი დეფინიციაა ნაპოვნი.

ტექსტის ქრონოტოპოსი, ფაქტობრივად, დახშულია – მთა, ტამარი, ბიბლიური, შეურყვნელი, იდილიური სივრცე, სადაც ვერ აღწევს დიდი ქალაქის ამაო ფუსფუსი, ხმაური, სადაც ბედნიერად უნდა აღიზარდოს გვარამისა და ნესტანის პატარა, მაგრამ, როგორც წიგნთა წიგნის ედემში, უხსენებელი აქაც ჩნდება.

რომანის აზრობრივი მახვილები (დავით წერედიანი ასეთ პასაჟებს „მთავარ დარტყმას“ უწოდებდა) „ამაღლების“ იმ ეპიზოდებს მოუდის, სადაც ხვთისოსა და უხსენებლის შეხვედრებია არეკლილი.

ეს ეპიზოდები მრავალშროვანი, სიმბოლოებითა და პარადიგმებით, ალუზიებითა და რემინისცენციებით დატვირთული რომანის უაღრესად შთამბეჭდავი, დაუფიწყარი პასაჟებია.

ოთარ ჩხეიძის რომანში უხსენებელი გვარამის ცოლ-შვილს – ნესტანსა და მის პატარას დაეღირება, მაგრამ „ნასხლტომი მოსცდენოდა“, ხვთისოს ჩაველო ხელი, ნესტანი და პატარა გადაერჩინა, მიათრევდა წყეულს, ბევრს გადაჰყროდა, მაგრამ ასეთ ღონიერს – არასოდეს!

თავიდან ქმედება ბიბლიური სცენარით ვითარდება:

უფალმა დაწყევლა სამოთხეში შესრიალებული გველი (რომელშიც შევიდა ეშმაკი), „და ჰრქუა უფალმან გველს: რამეთუ ჰყავ ესე, ყოველთა მხცეთა ქუეყანისა ზედათა! მკერდსა ზედა და მუცელსა ხვიდოდი და მიწასა სჰამდე ყოველთა დღეთა ცხორებისა შენისათა და მტერობა დავდვა შორის შენსა და შორის დედაკაცისა და შორის თესლისა შენისა და შორის თესლისა მისისა. იგი შენსა უმზერდეს თავსა და შენ უმზირდე მისსა ბჰალსა“ (შესაქმისაი 3, 14-15) [წიგნნი ძუელისა აღთქუმისანი, 1, თბ., 1989, 70].

და თუმც, განჩინებისამებრ, უხსენებელი, ალბათ, „უმზერდა ბრჰალსა“ ხვთისოსი (ანუ ელოდა სიკვდილს ადამიანისაგან), ხვთისომ ვერ გაიმეტა! („წყალობა მნებავს და არა მსხვერპლი“ – უფლის მაღალი ნება ცხადდება ბიბლიურ ციტატაში).

ხვთისომ ცარიელ ქვევრში ჩააგდო აყალყული. მოგვიანებით ქალაქიდან ამოსულთ, ამრეზილ-გაკვირვებულთ, ლაკონიურად განუმარტა: „სულიერია!“

გრძელდება მწერლისეული ნარატივი, მარადი დედნის – წმინდა წერილის თხრობასავით მშვიდი, პროვიდენციული: „ზეთის სუნი ისედაც იდგა ტამარშია (ფრესკებს აღადგენენ გვარამი

და ხვთისო – ავტორები), საღებავების სუნი იდგა. გოგირდის სუნიც ერთბაშად მოედო... იცოდნენ, ტამარსაც რომ მოედებოდა უწმინდური, უპატრონო ეკლესიას ეშმაკები დაეპატრონნენ – იცოდნენ. რაღა ეშმაკი და რაღა გველიო, იცოდნენ. სიწმინდეს ყოველს რო უწმინდური მიეტანებოდა პირველყოვლისა – ხატებს დაგესლავდა, შებილწავდა რო წმინდანებსა, იცოდნენ... მერე რატომღაც გადაჰქართულდათ, არად ჩააგდეს თუ მიაყურისძირეს...

„ყურნი გულისა განვჰმარტოთ სმენად“ და „გავიგონოთ“ ჩხეიძისეული, დიდებული ქართული – „გადაჰქართულდათ“ (მიავიწყდათ), „მიაყურისძირეს“ (მიაფუჩჩეს). ეს საქართველოს გულისგულის – ქართლის – ქართულია.

...დროს ელოდა, ალბათ. დამდგარიყო დროი.

ეგერა სიცოცხლის ხეცა (ამაღლების ტამრის ერთ-ერთ ფრესკაზე – ავტორები). ხეი აკრძალული. შემოჰხვევია, შემოჰგრაგვნია, გადაწოლილა, წაწვდენილა, მომნუსხველი სახითა, მომნუსხველითა. ისევ ისეა, ოდესღაც რო გამოუხატნიათ, ხელ-შეუხებელი... ევა დაუცხრილავთ, ღვთიშობლის (მწერალი ხალხურ ტრანსკრიფციას იყენებს – ავტორები) თვალეში ისხდა მაუზერის ტყვიები (მინიშნება ბოლშევიზმის სამოცდაათწლიან ზეობაზე)... ნაფლეთები შემონახულა. უხსენებელი კი ისევ ისეა – წყევლაი იგი მარადიული. იმას აღდგენა არ დასჭირდება, მარადიულია და შეუღახველი“ (ჩხეიძე 2006:16).

ტრაგიკულ-გროტესკულია პასაჟის ფინალური ფრაზები. რა თქმა უნდა, მარადიული და შეუღახველი ღვთისმშობელია (და არა უხსენებელი), მაგრამ ტრაგიკული ფრაზით ჟამის ჟამიანობას კონსტატირებს მწერალი.

ტექსტის ზემოაღნიშნულ პასაჟებში უხსენებელი ჯერაც წყეულია, მაგრამ ხვთისოს (ადამიანის) ღვთაებრივი არჩევანი – დანდობის მაღალი მადლი – მეზირად (ადგილის მფარველად) გარდაქმნის ცარიელი ქვევრის (ნაღვინევი სივრცის – ღვინო უფლის სისხლია) ტუსაღად ქვეულ გველს, რაც საოცარი კადრი-რებით წარმოჩნდება პოსტმოდერნისტული ტექსტის მომდევნო ეპიზოდებში.

კანური ქალაქი ვერ ურიგდება აბელური სივრცის არსებობას და ძეგლთა დაცვის სამინისტრო, „ხელოვნებათმცოდნეები“ ავად (უხსენებელივით) აიყალყებიან, თვითნებობას დასწამებენ

გვარამსა და ხვთისოს, უვიცნი შესჭიდებიხართ „ხელოვნების ძეგლის“ აღდგენასო – მათთვის ტამარი „ხელოვნების ძეგლი“ და არა უფლის სახლი, ღვთისა და კაცის მაღალი შეხვედრის საკრალური ალაგი, განსხვავებით „ქართული ტრადიციული ხედვისაგან, რომელიც ტამარს იმთავითვე ინტიმური თვალით აღიქვამდა – როგორც ღმერთისა და თავის საერთო სახლს“ (კაშია1990: 147).

გასაკვირი, განა, რა იყო?!

„გონება დაეცხრილათ წიწამურთანა, რო უგუნურება მოვლენოდა ბატონპატრონადა ერსა უბედურსა“ (ჩხეიძე 2006: 117).

მივყვეთ ტექსტს: ხდება სასწაული – ქვევრის ტუსადი, უხსენებელი, მეზირს ემსგავსება – ტამრის „თვითნებური“ აღდგენით ავად გაღიზიანებულ, „ნაზუთხი ციტატებით“ მრისხანედ ამეტყველებულ „ხელოვნებათმცოდნე“ ქალბატონს დაგესლავს (თითქოს ახდება ისუ ზირაქის წიგნში კონსტატირებული: „ცეცხლი და სეტყვა, შიმშილი და სიკვდილი – ყოველივე ეს შურისგებადაა შექმნილი. მხეცთა კბილები და მორიელნი, ქვეწარმავალნი, მახვილნი შურს მიაგებენ ურჯულოთა შესამუსრავად“ (ისუ ზირაქი 39, 29-30).

სიწმინდის მტერი სიწმინდის მცველად ტრანსფორმირდება.

მსგავსი პასაჟი გოდერძი ჩოხელის ნოველაშიც გვხვდება – მოხუცი ქალი უამბობს შვილიშვილს: „ნიკალაის დროს ეს ყოფილა რუსის გზა და აქ ჯარი ჰყავდათ რუსებს. ეგენიც ტყეში ჭრიდნენ საზამთროდ წიფლებს. გადმააქცევდნენ დიდ-დიდ ხეებს – მაშინ უფრო დიდი ტყე ყოფილა. ერთხელაც ასულან ხის მოსაჭრელად და ის გველი უნახავთ, უნახავთ კი არა, ალბათ, ხატმა მოაჩვენა – ახვევია წიფელზე დიდი გველი, გველი კი არა, გველემაპი ყოფილა პირდაღებული, გამოექანა, უნდა დაჭამოს ეს რუსები, თან ქმინავს საზარლად. დაუყრიათ თურმე იმათ ცულები და გაქცეულან. ხატმა არ მოიხდინა თავის ტყეში წიფლის ჭრა“ (ჩოხელი 1989: 536).

გოდერძი ჩოხელის კონცეპტის ანალოგიურია კონცეპტი ოთარ ჩხეიძისა – „ტრამალის ხალხი“ მოსდგომოდა მთაგრეხილთა ქვეყანას. სასწაულით გადარჩენილ-აღდგენილ ტამარს პარადიგმული უხსენებელიც დაჰღირებოდა: „ვინ უწყის, თუ ვინ რასა თხრიდა, ვის რა გვირაბები გაჰყავდა, რასა ჰქსელავდა აქეთა და იქით, ყველგანა, ყველგანა, რო ერთ დღეს აეწია ეს მთაგრეხილე-

ბი, აეწია, აეტანა, აეფრქვია და მტვრად გაეფანტა დედამიწაზედა“ (ჩხეიძე 2006: 335).

ეპოქის უსაზარლესი ხატი იქმნება – „გამსკდარიყო გუმბათი – იესო გამქრალიყო“ (ჩხეიძე 2006: 336)...

ჟამის ჟამიანობის ამრეკლავი პასაჟი სხვაც მრავალია ტექსტში. ერთი მაგალითი:

„– ნესტანი მორწმუნეა?“ – იქედნურად ჰკითხავს საბჭოთა სკოლის უბირი მასწავლებელი „ქულა ნესტანის“ არისტოკრატ ბებიას.

პასუხიც არისტოკრატულია: – მაშ, ვინ უნდა იყოს?!”

გვარამს ოჯახითურთ ქალაქს დაბრუნებას აიძულებენ. ამაღლების ტაძრის სიმაღლიდან ისე დაბლავს (წუთი)სოფელი... დედაქალაქი – კიდევ უფრო დაბლავს...

მორიგი პროვიდენციული პასაჟი ტექსტისა: ქალაქში გამგზავრების წინ პატარა ბიჭი („მაგათნირებისაა ცათა სასუფეველიო“, ბრძანებს უფალი), გვარამისა და ნესტანის პირმშო, შეამჩნევს – უხსენებელი-მეზირი (ადგილის მცველი) აქ არის, ტაძრის სიახლოვეს: „ამოსცქეროდა ორმოდანა მზზინავი თვალი, ამოსცქეროდა, ამოჭიატებდა, ამოელავდა. ანთუ სხივი რამ ჩამტყდარიყო ორმოშია, ანთუ დაბრუნებულიყო ბინადარი მისი (ჩხეიძე 2016: 348).

ალუზია გამჭვირვალეა: „ჩვილი ითამაშებს ასპიტის ბუდესთან“ – სამოთხის ვიზიონი...

ნესტანი, გვარამი და პატარა ქალაქში ბრუნდებიან. მხოლოდ ხვთისო რჩება ამაღლების ტაძარში. სახელმწიფო-ლევიათანი „არაშრომით შემოსავლად“ მოუნათლავს ჯაურებს (თივის ზვიწებს), დაუწვავს, ალი გუმბათდამსკდარ ტაძარსაც მოედება...

გვარამის დაგვიანებით, აღმოდებული ტაძრის ხილვით, მარტოობით გუნებამოწამლული, ყოფიერების საზრისის წანისლვით გუნებაამღვრეული ხვთისო, „უფსკრულსა შინა სასოწარკვეთილებისასა მდებარე“, თვითმკვლელობას გადაწყვეტს: „რადაც ჩასწყდა შიგნით ერთბაშადა, ჩასწყდა, დაბზრიალდა, თავში ავარდა და მოსკდა ცრემლადა... არავინ იყო გამგონე, ყრუი იყო სოფელი... დამთავრებულიყო ყოველი... თითი დაენდო სასხლეტსა, ის იყო, დაენდო და...“

და ტექსტის კულმინაცია – გუნებაგადაბრუნებელ კაცს „ადამის მოდგმის მტერი“, გუნებაგადაბრუნებული უხსენებელი თვითმკვლევლობას არ დაანებებს.

საოცარია პასაჟი, გენიალური კადრიერება სასწაულისა: „ფეხებში რაღაც მიაწყდა, კონდახსაცა და გავარდა თოფი... კაცი წყეულს მისჩერებოდა. კუდი აეპრიხა წყეულსა, თავი აეყალყა, კუდს აქანავებდა, მიიტანდა ყელთანა, შეათამაშებდა თავსზე-ვითაცა, ჩაიცურებდა მერე სიგრძივა, შემორკალავდა და გამოყოფდა თავს, მიიმალეზოდა და გამოძვრებოდა. მერე მოიგდო კუდი ირგვლივ, ქვეშ შემოიგდო, შეათამაშა, შეეთამაშა, გაისუსა, მინაბა თვალები, მინაბა, გაშეშდა, გაშეშდა და სხივოდა, თვითონა სხივოდა, მზე არ დასცემოდა, გაჰყრიდა ნაპერწკალთა, თითქო ვარვარებსო, გაჰყრიდა, გაჰყრიდა, დაიცალა რო თითქოსაო, გააზმორა, გააძაგმაგა, გააკანკალა, შემოიგრინა, შემოიკეცა, შემოიწურა, შეითბო ტანი თითქოსაო, ანთუ ვერ შეითბო, მალევე აიშოლტა, დაქანდა, დაიზნიქა, გაიტყორცნა, გაიშხულია, თითქოს რო, აჰა, მაცვლოვანში ჩაიგრიალეზსო, მაგრამ არა – მოიღვენთა, შემოგორგოლდა, თავი წააგდო მერე წინა, ნელა, ნელიად წაცურდა ზლაზვნითა, უნდილადა, წელათრევითა, წაცურდა, წავიდა, გააუყვანა ტაძარსა და ჩაიკარგა“ (ჩხეიძე 2016: 382).

ზმნების კასკადი საოცარ დინამიკას, ფიქსირებულ ხილვას ქმნის.

ოთარ ჩხეიძის სტილის ანალიზისას ივანე ამირხანაშვილი მოიყვანს კობა იმედაშვილის თვალსაზრისს: „თავის საუკეთესო გამოვლინებაში ოთარ ჩხეიძის პროზას რაველის „ბოლეროს“ რიტმის შინაგანი დამაბულობა და კულმინაციამდე წრიული მისვლა ახასიათებს. საკმარისია, რომ ამ ენობრივი ზამზარის რომელიმე ხვეული გამოტოვო, რომ მხატვრული ეფექტი იკარგება...“ (ამირხანაშვილი 2009:398).

ადამიანი იხსნა („ტაძარნი ხართ ღმრთისანი და სული წმიდაი დამკვიდრებულ არს თქუნ თანა“), წმინდა კაცი დაიფარა და სიწმინდეს (ტაძარს) შეეფარა „გუნებაგადაბრუნებული“, განწმენდილი უწმინდური...

„ამაღლების“ ეს საოცარი ვიზიონი ნაირა გელაშვილის „სარკის ნატეხების“ შთამბეჭდავ პასაჟსაც მოგვაგონებს – ზავშობის წამიერი და გადასრიალება დაუვიწყარ მოგონებად ექცევა

მწერლის ლირიკულ ორანს: „იწვა მშვიდად. ეტყობოდა, თავს კარგად გრძნობდა. წითელ, შავ, მომწვანო ზოლებს, ლაქებს თუ სამკუთხედებს ვაკვირდებოდი. ნელა მოატრიალა თავი, ბალახზე რომ ედო მსუბუქად, რაღაცნაირად ნახად, ზურგზე დაიდო. თვალეში შევხედეთ ერთმანეთს. დიდმა სიხარულმა შემიპყრო – ჩემი გული მას ეკუთვნოდა, ასეთ ნდობას რომ მიცხადებდა. ყელით გაეხახუნა საკუთარ ზურგს, მთელი არსებით ვიგრძენი, რომ გამეთამაშა. მერე გასწორდა, უზომოდ ნელა, ნელა გაცურდა. ვხედავდი, როგორ ნელა მისრიალებდა მისი ჭრელი, მრგვალი ტანი ჩემს ტერფზე და კუდი როგორ გადასცილდა მას“

აღნიშნულ პასაჟს ლევან ბრეგაძე უზუსტეს კომენტარს ურთავს: „ცოდვითდაცემამდელი ვითარებაა დახატული, უბედნიერესი ხანა – სამოთხე“ (ბრეგაძე 2008: 102).

ივანე ამირხანაშვილის დაკვირვებით, „რომანის ფინალში ნესტანი ახსენებს დაბრუნებას დარბეულ და გადამწვარ სოფელ ამაღლებაში... „ამაღლებას“ ღია ფინალი აქვს“ (ამირხანაშვილი 2009: 407).

ოთარ ჩხეიძის პოსტმოდერნისტული ტექსტის არქექტიპია (იქნებ, ინსპირაციაც) ქრესტომათიული თხზულება ქართული რეალიზმისა (თუ ნეორომანტიზმისა) – ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონი“, თავად „ბახტრიონისა“ კი – ხალხური ლექსი...

ხალხურ ლექსშივეა კონსტატირებული გველის ბუნების მეტამორფოზა, რაც ვაჟას პოემაშიც რეფლექსირდა და ოთარ ჩხეიძის პოსტმოდერნისტულ რომანშიც.

მივყვეთ თანმიმდევრობით:

გრიგოლ რობაქიძე „ვაჟას ენგადში“ წერს: „ვერ შეეხები ლაშარს, თუ არ გწამს უზენაესი“ („მნათობი“ N10, 1987, 174).

ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონის“ ფინალი იშვიათ პოეტურ-პარადიგმულ ვიზიონს იმარხავს:

გველს შეებრალა ლუხუმი, მისკენ წავიდა ზღაზვნითა,
მიაშრიალებს ხმელს ფოთოლს დიდრონის ტანის გლარზვნითა,
ზედ დაამტერდა სნეულსა თვისის გველურის სახითა...
დაფიქრდა გველი ძლიერად, გული ევსება ბრალითა.
ბევრის ცოდვების მოქმედსა გარდაუბრუნდა გუნება:
რა სიბრალულით იმსჯვალვის მისი გველური ბუნება!

ზედ გადააწვა მკერდზედა, წყლულსა ულოკდა ენითა,
თან მკერდს უსველებს მხედარსა ცრემლების ჩამოდენითა,
აყრუებს ტყესა და ველსა ოხვრითა რამოდენითა!
მთელს ერთ თვეს ასე უვლიდა ადამის ტომის მტერია,
ბოროტების გზა გაუშვავ, კეთილი დაუჭერია!
საჭმელსაც თვითონ უზიდავს, ასმევს წყალს ლადის მთისასა,
ღამ-ღამ ზღაპარსაც უამბობს ორის ობოლის ძმისასა.
ამბობენ, შაადლებინა სნეულსო ფეხზე დადგომა:
ელისებაო ლუხუმსა ლაშარის გორზე შადგომა!

„ბაბტრიონის“ ცენტრალური პერსონაჟი ფოლკლორშიც გამორჩეული გმირია.

გრიგოლ კიკნაძის ცნობით, ლუხუმი ფოლკლორულ ტექსტში წარმოდგენილია, როგორც მარჯვენამოკვეთილი. აღნიშნული დეტალი თუმც ვაჟასთან არ კონსტატირდება, მაგრამ პოემის ფინალის დაუვიწყარი პასაჟი – გველის ბუნების ტრანსფორმაცია – სწორედ ხალხური ლექსითაა ნასაზრდოები:

ხელი მარჯვენა მააჭრეს, წესიც არ იყო მთლისაო,
სიმშლით დაღონებულმა ქუჩი მოძოვა მთისაო,
წყურვილით დაღონებულმა ცვარი ალოკა ცისაო,
ლუხუმს გველ შამაეჩვია, მუხლს ულოკს, უკურნისაო,
ორი კვირა რომ გავიდა, ლუხუმს მუხლ ექმნა მგლისაო.

(კიკნაძე 1957:173)

თამაზ ჩხენკელი პასაჟის არსს ასე განმარტავს: „ფერისცვალების პათოსი ვაჟას პოემებში არა მარტო ადამიანებს, არამედ განპიროვნებულ ბოროტ არსთაც მოიცავს. ფერისცვალების სქემა მითოსური ხასიათის მოდელს გულისხმობს – ზესკნელ-ქვესკნელის ბრუნვას და, შესაბამისად, ქვესკნელის საუფლოში არსთა გარდაცვალება-განახლებას. ის, რომ ქვესკნელის გამოქვაბულთან მწოლარე ლუხუმს წყლულებს ულოკავს გველი, მითოსურ პლანში ღვთაებრივ გარდაცვლა-ფერისცვალებას გულისხმობს – განახლება-განკურნებას. ქვესკნელში ძალმიცემული ლუხუმი მკვდრეთით უნდა აღდგეს, რომ შეიძლოს ლაშარის გორზე (ზესკნელს) შედგომა“ (ჩხენკელი 1989: 104).

ზურაბ კიკნაძის წერილი „ბახტრიონის დასასრული“ პოემის ფინალური ეპიზოდების ანალიზს მოიცავს (მოვიყვანთ ვრცელ ამონარიდს): „ლუხუმი, ხევისბერი უჩინარდება სასწაულებრივად და იწყება ესქატოლოგიური ლეგენდა.

ამიერიდან ლუხუმი აღარ ეკუთვნის ბახტრიონის გმირთა, თუნდაც გამარჯვებულთა წრეს, არც მათ ეპოქას – ის კაცობრიობის მომავალშია გადასროლილი. უკან დარჩა ხანა, როცა ბატონობდა „მთავარი ამის სოფლისაი“ ანუ ძველი მტერი, რომელმაც ისტორიის დასაბამში შეაცთუნა ადამი, მთელი ისტორიის მანძილზე თესავდა მტრობას და გველეშაპის სახით წარმოუდგებოდა კაცობრიობას.

კვირიას საბედისწერო სიზმარში გველეშაპი განიგმირა კაცის ხელით, მაგრამ კაცი იმსხვერპლა, ახლა კი, მარადისობის კარიბჭესთან, ეს გველი – მორთული ჯაგრითა, ბევრისა ცოდვის მოქმედი“, „ადამის ტომის მტერი“ გარდაიქმნება, ბუნებას იცვლის კაცის კვნესის ხმაზე.

უმწეოდ დარჩენილი ადამის ძის წინაშე გველმა და ი ბ რ უ ნ ა ის ბ უ ნ ე ბ ა , რ ო მ ე ლ ი ც შ ე უ ქ მ ნ ა მ ა ს ღ მ ე რ თ მ ა , როდესაც ქმნიდა ყოველ არსებას (და, რასაც ქმნიდა, კეთილად ქმნიდა), გაეხსნა ცრემლების სადინარი იმის ნიშნად, რომ სიყვარულის თესლმა გაიხარა კაცობრიობის მტრის გულში. „ვეშაპი იგი დიდი, გველი დასაბამისაი“ (გამოცხადებაი 12, 9) აღიდგენს თავის თავში ღვთის ქმნილებას. ბოროტმა მიიღო ის სახელი – „კეთილი გველი“ – როგორც ქრისტეს მოიხსენიებდნენ, ტერტულიანეს ცნობით, ადრეული ქრისტიანები. გველმა გამოისყიდა საუკუნეთა უწინარეს ჩადენილი ცოდვა, წამოაყენა ფეხზე უფლის მხედარი და თავადაც ზეალიმართა.

განკურნებულ ლუხუმთან ერთად იმ დროში ვართ, როდესაც „უკანასკნელი მტერი იგი განქარდა – სიკვდილი“ (1 კორ. 15, 16).

იმედით მთავრდება ვაჟას მითოსურ-ესქატოლოგიური პოემა – „ელირსებაო ლუხუმსა ლაშარის გორზე შადგომა“ (კიკნაძე 1989: 38).

თუკი აკაკის „ბაში-აჩუკში“ (კახეთის აჯანყების კიდევ ერთ რეფლექსიაში) გველეშაპი სიწმინდის ხელმყოფელია, ვაჟასთან – მცველია და მკურნალი წმინდა კაცისა, ლაშარის გორზე შადგომა რომ შეამღებინოს.

ოთარ ჩხეიძის რომანი 1986 წელს დაიწერა, საბჭოთა იმპერიის მიმწეხრზე. ვაჟას ნაოცნებარი ოცნებადვე დარჩენილიყო – არათუ გველის ბუნება ტრანსფორმირებულიყო, ადამიანებს ეცვალათ ზნე.

„ბახტრიონის“ „თათრები“ „ამაღლებაში“ „ტრამალის ხალხს“ ჩაენაცვლებინა. „ტრამალის ხალხი“ მოსწყდომოდა მთაგრეხილთა ქვეყანას – „ტრამალის ვნება მთაგრეხილებს ვერ მოითმენდა“ (ჩხეიძე 2006: 244).

ლაშარის გორს, კავკასიონს მოსდგომოდა „ხალხი, ბუნაგების გარდა რომ არაფერი იცოდა რა და არც არაფერს დატოვებდა, ბუნაგების გარდა“ (ჩხეიძე 2006: 288).

„ტრამალის ხალხის“ ზეობამდე, ოდითგან, აქ ქართველის სამკვიდრო იყო, მიწის ქართულობას მთაზე აღმართული ამაღლების ტაძარი ადასტურებდა – ძემვნარგადავლილი, შამბმორეული, მივიწყებული და მაინც – სოფელზე ამაღლებული, სოფელს აღმატებული...

მიტოვებული ტაძრის პარადიგმა ნოველებშიც ამოსჩენოდა ოთარ ჩხეიძეს: „ჯვარი მონგრეოდა ეკლესიასა, ჩამოეყარათ ზარებიცა სამრეკლოდანა, თავზე შერჩენოდა სამრეკლოსა, ზარების საკიდი თავზე შერჩენოდა, იმას თუ შეენახა ხმანი გარდასულნი, ის თუ ბუბუნებდა... ქანაობდა თოკები უზარებოდა, უარარაოდა“ („და ბუბუნებდა“) (ჩხეიძე 1989:220).

ნოველაში „კუმურდოში შესანდობარი“ უგუმბათოდ შთენილ ტაძარში ისევე წვიმს, როგორც გარეთ: „მორღვეულიყო თითქოს ყველაფერი, ჩამორღვეულიყო თითქოს ერთპირიანადა, ვიცოდით, ოღონდ ასე მაინც არ გვეგონა... ვიცოდით... სხვა გვენახა ბევრი – გუმბათჩალეწილი, შელახული და შებღალული, არათუ ძველი შებღალული, რა თქმა უნდა... შემზარავი... განაცვიფრებდა თვით ჩვენივე მემატიაზეთა“ (ჩხეიძე, 1989: 198).

„მატიანე ქართლისაი“-ს გაგრძელებაა „ამაღლება“, რომანის წინასიტყვაობაშივე გვაუწყებდა ავტორი. ფოლკლორული ტექსტითა და ვაჟას პოემით ინსპირირებულიც.

როლან ბარტის ქრესტომათიული კონცეპტით, ყოველი ახალი თხზულება ძველი ციტატებით ნაქსოვი ახალი ტექსტია.

„ამაღლება“ დიდოსტატურადაა „ნაქსოვი“ წმინდა წერილის, ფოლკლორული ტექსტისა და „ბახტრიონის“ ინსპირაციით. „არცა ლარულად გეზოდა მას ქსელი, არ ორხაულად“...

უკვე ქართულ ფოლკლორსა და ვაჟასთან ტრანსფორმირებული პარადიგმა (გუნებანაცვალი, „გუნებაგადაბრუნებული“ უხსენებელი) ოთარ ჩხეიძესთან მსგავსი შინაარსით იტვირთება – საღმრთო მადლის დამმარხველი, ტაძრის აღდგენას მისწრაფებული ხვთისო (სახელიც ხომ საუფლო ჰქვია, ნესტანის დარად – „ნესტ-ანდარე-ჯეჰან“ – „ვისი მსგავსიც არ არის ქვეყნად“) გველის ბუნებას გარდაქმნის თავისი გულმონწყალებითა და სიმაღლით და სამოთხისეულ ჰარმონიას აბრუნებს უფლისდამვიწყებელ წუთისოფელში...

ამაღლება ტაძარსაც ჰქვია და ყოფიერების ტრანსცენდენტური აზრიც ამაღლებაა – ორმაგი კოდირებითაა აღბეჭდილი პოსტმოდერნისტული რომანის სათაური.

იქნებ, ოდესმე, ლაშარის გორზე შედგეს ლუხუმი. კაკვასიონის ფერდობზე, ამაღლების აღდგენილი ტაძრის გუმბათქვეშ მოიჩრდილოს ხვთისომ...

ნუთუ მხოლოდ „ჩუმი ნატვრა“ (ილია) პერსონაჟის ვიზიონი: „ვდგავართ მთაზედა მე და ტაძარი. ჩვენ ორნი ვდგავართ“?! (ჩხეიძე 2006: 236).

ჩაიფურცლება ბოლო გვერდები „ამაღლებისა“ („მატიანე ქართლისასი“ ერთი უახლესი და საუკეთესო მხატვრული ანარეკლისა), გაკრთება იგივე ფიქრი (ტკივილი), რაც – ოთარ ჩხეიძის ყოველი ტექსტის წაკითხვის შემდეგ: „ნამდვილ ეროვნულ ფესვებზე ამოზრდილი ეს საოცარი პროზა კიდევ დიდხანს დაიუნჯებს თავს მასობრივი მკითხველისაგან – მემატიანეებს თანამედროვენი არ კითხულობენ. მათ შთამომავლები ეწაფებიან ხარბად“ (ყატაშვილი 1990: 123).

დამოწმებანი:

ამირხანაშვილი 1970: ამირხანაშვილი ი. ისტორიის ღია კომპოზიცია („ამაღლება“), ბოლოსიტყვაობა ოთარ ჩხეიძის რომანისა „ამაღლება“. თბილისი: 2008.

ბრეგაძე 2008: ბრეგაძე ლ. *მოთხრობები ლიტერატურაზე*. თბილისი: 2008.

კაშია 1990: კაშია ჯ. *უბისა ანუ რენესანსი ურენესანსოდ*. „მნათობი“ N5, 1990.

- კიკნაძე 1989:** კიკნაძე ზ. *ბახტრიონის დასასრული*. „ბალავერი“ N1-6, 1989.
- კიკნაძე 1957:** კიკნაძე გრ. *ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება*. თბილისი: 1957.
- მერჩულე 1987:** მერჩულე გ. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. *ქართული მწერლობა 30 ტომად*, ტ. 1. თბილისი: 1987.
- რობაქიძე 1987:** რობაქიძე გრ. ვაჟას „ენგადი“. „მნათობი“ N10, 1987.
- ჩოხელი 1989:** ჩოხელი გ. *ნადირობა ოზანოს მთაში*, „თევზის წერილები“. თბილისი: 1989.
- ჩხეიძე 2009:** ჩხეიძე ო. *ამაღლება, წინასიტყვაობა*. თბილისი: 2009.
- ჩხეიძე 1989:** ჩხეიძე ო. *ჩემი სოფლის ეტიუდები*. თბილისი: 1989.
- ჩხენკელი 1989:** ჩხენკელი თ. *მშვენიერი მძლევაზ*. თბილისი: 1989.
- ყატაშვილი 1990:** ყატაშვილი ლ. *ოთარ ჩხეიძის სტილი*. „მნათობი“ N10, 1990.

Tamar Lomidze

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Semantics of the Concepts of “Life” and “Death” in Primitive Consciousness

According to the outstanding Russian scientist of the 20th century, O.M. Freudenberg primitive consciousness operated with “metaphors of life” and “metaphors of death”. Metaphors of life reflect the suggestive influence of one individual (or a group of individuals) on another through speech, while others reflect the reaction to such influence – “death”, that is, obedience or resistance. The study of the famous Russian paleoanthropologist B.F. Porshnev “On the Beginning of Human History” reconstructs a similar relationship at an earlier stage in history, between the ancestors of Homo sapiens, when human speech was formed. It was linguistic relations that formed those features of the worldview, which became the basis for the formation of metaphors of “death” and “life” later, in mythological thinking.

Key words: “Life” and “Death”, mythological.